

บทที่ 1

บทนำ



ความเป็นมาของปัญหา

แนวคิดว่าด้วยความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคม เป็นแนวคิดดั้งเดิมที่พบแพร่หลายอยู่ในสังคมหลายสังคมด้วยกัน¹ ในสังคมสมัยบรรพกาลที่มนุษย์ดำรงชีพโดยพึ่งพาอาศัยธรรมชาติเป็นหลักนั้น เมื่อต้องเผชิญหน้ากับความล้มเหลว ความเจ็บปวด ความตาย ตลอดจนความกลัวและวิตกกังวลต่อความไม่แน่นอนในชีวิตอันมีสาเหตุมาจากความสูญเสียที่ได้รับจากภัยพิบัติ โรคภัย ความวิปริตแปรปรวนของธรรมชาติที่ตนเองไม่รู้ ไม่เข้าใจ และไม่สามารถควบคุมได้ มนุษย์จึงพยายามปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ด้วยการสร้างชุดของคำอธิบายที่อาศัยความเชื่อ เหตุผล และวิถีคิดชุดหนึ่งที่วางอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อทำหน้าที่หลักในการให้ความยึดเหนี่ยวทางจิตใจ ให้ความเข้าใจ และคำอธิบายต่อปรากฏการณ์ทางธรรมชาติที่เกิดขึ้นรอบตัว² จากชุดของคำอธิบายดังกล่าวได้มีวิวัฒนาการกลายมาเป็นระบบความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีลักษณะเป็นระบบระเบียบ และซับซ้อนยิ่งขึ้น เช่น การบูชาบรรพบุรุษ ในรูปของการนับถือผีเรือน ผีปู่ย่าตายายของคนไทย การเคารพบูชาจระเข้ สิงโต ม้า วัวของชาวอียิปต์ การเต้นรำ การบูชายักษ์โดยใช้อาหาร เครื่องใช้ สัตว์มีชีวิต หรือ

¹ ดูรายละเอียดใน ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2540), หน้า 204-208, เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2531), หน้า 143, เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ, คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา. (กรุงเทพฯ: สมาคาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา, 2524), หน้า 132-136. และสมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทรวนิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 7-8.

² ยศ สันตสมบัติ, มนุษย์กับวัฒนธรรม หน้า 204-208.

มนุษย์ของชนเผ่าโบราณ ฯลฯ³ เพื่อเกลี้ยกล่อม โน้มน้าว และล่อลวงอำนาจศักดิ์สิทธิ์ที่เชื่อกันว่าสามารถกำหนดความเป็นไปของสิ่งต่างๆรอบตัว รวมทั้งชะตากรรมของมนุษย์ ให้คล้อยตามความสมบูรณ์พูนสุข ความเจริญรุ่งเรืองให้บังเกิดขึ้น รวมทั้งช่วยขจัดปัดเป่าความเสื่อมถอย ความเลวร้ายต่างๆ ออกไป

ร่องรอยอิทธิพลของแนวคิดนี้ ปรากฏให้เห็นเด่นชัดยิ่งขึ้นในยุคที่ศาสนาเจริญเฟื่องฟู จนกระทั่งมีบทบาทนำลึทธิความเชื่อแบบดั้งเดิม หลักฐานที่มีน้ำหนักพอที่จะยืนยันความจริงข้อนี้ได้ดีที่สุดในตัวอย่างหนึ่ง ก็คือ ตัวยกในคัมภีร์สำคัญทางศาสนาของทั้งสี่ศาสนาหลัก คือ คริสต์ อิสลาม ฮินดู และพุทธ ซึ่งล้วนแต่มีการกล่าวถึง คำพยากรณ์ว่าด้วย ความเสื่อมถอยของมนุษย์ สังคม และวันสิ้นโลกด้วยกันทั้งสิ้น⁴ ในคัมภีร์ไบเบิลของคริสตศาสนิกชน ได้ระบุถึงเรื่องราวของมนุษยชาติ ตั้งแต่พระเจ้าทรงให้กำเนิดจักรวาล โลก มนุษย์คู่แรกที่มีชื่อว่าอดัมและอีวา สวรรค์ที่ชื่อเอดิน ปฐมบาปที่อดัมและอีวาร่วมกันก่อ สวรรค์ล่มหรือการลงโทษของพระเจ้า คำสัญญาของพระเจ้าเกี่ยวกับพระเจ้าผู้ไถ่บาป การปรากฏตัวของศาสดาพยากรณ์ คำพยากรณ์และคำสอนของศาสดาพยากรณ์ การมาของพระเจ้าผู้ไถ่บาป วันสิ้นโลก (Judgement Day) การตัดสินครั้งสุดท้ายสำหรับทุกชีวิตในโลกนี้ทั้งที่มีชีวิตอยู่ และได้ตายไปแล้วโดยพระเจ้า รวมทั้งการกลับคืนสู่รั้นดรภพ อันได้แก่สวรรค์สำหรับผู้เชื่อในพระเจ้า และนรกสำหรับผู้ปฏิเสธนั้น⁵ ปรากฏแนวคิดว่าด้วยความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคม ตั้งแต่ในส่วนของหนังสือปฐมกาล (Genesis) และกัณดารวิถี (Numbers) ในพันธสัญญาเดิม (Old

³ ปรีชา ช่างขวัญยืน และสมภาร พรหมทา, ศาสนากับพุทธปรัชญา (กรุงเทพฯ: โครงการตำรา คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2543), หน้า 56-64.

⁴ ดูรายละเอียดใน เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์ หน้า 143, เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ, คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสตศาสนา. หน้า 132-136. , สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมทวนิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 7-8. และ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11 (กรุงเทพฯ: มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2511), หน้า 50-88.

⁵ ฉลอง สุนทรวาณิชย์, “ความเชื่อในเรื่องพระศรีอารีย์ และกบฏในภาคอีสาน ข้อสังเกตเบื้องต้นเกี่ยวกับอุดมการณ์และผู้นำ”, ใน “ความเชื่อพระศรีอารีย์” และ “กบฏผู้มีบุญ” ใน สังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), หน้า 22-23

Testament) ที่กล่าวถึง การทำบาปของมนุษยชาติ โดยการไม่เชื่อสัตย์ ไม่ปฏิบัติตามบัญญัติของพระเจ้าที่มากขึ้น จนกระทั่งถูกพระเจ้าลงโทษด้วยการให้ประสบภัยพิบัติต่างๆ ครั้งแล้วครั้งเล่า โดยภัยพิบัติครั้งที่สำคัญที่สุดในประวัติศาสตร์มนุษยชาติเห็นจะได้แก่ การเกิดน้ำท่วมใหญ่จนผู้คนตายหมดสิ้น เหลือแต่เพียงโนอาห์และครอบครัวกับสัตว์ต่างๆ อย่างละคู่เท่านั้น⁶

แนวคิดดังกล่าวได้รับการขยายความให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นด้วยความในวิพจน์ (Apocalypse) ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของพันธสัญญาใหม่ (New Testament) และเป็นหนังสือเล่มสุดท้ายของคัมภีร์ไบเบิล เนื้อหาของหนังสือเล่มนี้สะท้อนความเชื่อของศาสนาคริสต์เกี่ยวกับวันสิ้นโลกว่า ในท้ายที่สุดพระเจ้าจะทรงเสด็จมาและมีชัยเหนือศัตรูของพระองค์และจะทรงสถาปนาอาณาจักรของพระองค์ขึ้นมาโดยพระองค์จะทรงปกครองด้วยพระองค์เอง เมื่อพระองค์ทรงมาปรากฏอีกครั้งหนึ่งในวาระสุดท้าย (Eschatology) พระเจ้าทรงเป็นจักรพรรดิแห่งประชาชาติ ทรงเป็นผู้กำหนดชะตากรรมของมนุษย์ ดังความว่า "แล้วข้าพเจ้าได้เห็นสวรรค์เปิดออก และดูเกิดมีม้าขาวตัวหนึ่ง พระองค์ผู้ทรงม้านั้นมีพระนามว่า 'สัตย์ซื่อและสัตย์จริง' พระองค์พิพากษาและทรงกระทำสงครามด้วยความเป็นธรรม พระเนตรของพระองค์ดุจเปลวไฟ และบนพระเศียรของพระองค์มีมงกุฎหลายอัน..."⁷ ในการต่อสู้กับศัตรูของพระองค์ (ในที่นี้หมายถึงอาณาจักรโรมัน) นั้น จะเกิดเหตุพิภพต่างๆ ทั้งในรูปของสงคราม ความอดอยากและโรคภัยไข้เจ็บซึ่งก็คือการลงโทษของพระองค์ เหมือนดังที่ฟารโรแห่งอียิปต์เคยได้รับมาก่อนแล้ว ศัตรูของพระองค์พ่ายแพ้พินาศไป การกลับคืนชีพได้เริ่มขึ้นและมีการพิพากษาบรรดาผู้ตาย ท้ายที่สุดคือการสถาปนาอาณาจักรใหม่เมื่อความตายได้ถูกทำลาย เยรูซาเล็มใหม่หรือพระศาสนาจักรในโลกก็ถึงวาระสมบูรณ์และงดงามยิ่ง ดังความว่า "ข้าพเจ้าได้เห็นท้องฟ้าใหม่และแผ่นดินใหม่เพราะท้องฟ้าเดิมและแผ่นดินเดิมนั้นหายไปหมดสิ้นแล้ว และทะเลก็ไม่มีอีกแล้ว ข้าพเจ้าได้เห็นวิสุทธินครคือนครเยรูซาเล็มใหม่เลื่อนลอยลงมาจากสวรรค์และจากพระเจ้า นครนี้ได้จัดเตรียมไว้พร้อมแล้วเหมือนอย่างเจ้าสาวแต่งตัวไว้รับสามี ข้าพเจ้าได้ยินเสียงดังจากพระที่นั่งว่า ดูเถิดพลับพลาของพระเจ้าอยู่กับมนุษย์แล้ว พระองค์จะทรงสถิตกับเขา เขาจะเป็นชนชาติของพระองค์และพระ

⁶ เสรี พงศ์พิศ, ศาสนาคริสต์, หน้า 116-117.

⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 143

เจ้าเองจะประทับอยู่กับเขา พระเจ้าจะเข็ดน้ำตาทุกหยดจากตาของเขา ความตายจะไม่มีอีกต่อไป การคร่ำครวญร้องไห้และการเจ็บปวดจะไม่มีอีกต่อไปเพราะยุคเดิมนั้นผ่านพ้นไปแล้ว⁸

ในคัมภีร์อัล กุรอานของศาสนาอิสลามก็มีการกล่าวถึงแนวคิดนี้ทำนองเดียวกันกับคัมภีร์ไบเบิลของศาสนาคริสต์ โดยถูกบรรจุอยู่ในส่วนของโองการที่เกี่ยวกับธรรมชาติ และจุดหมายปลายทางของมนุษย์ ซึ่งเริ่มต้นด้วยการสอนให้มนุษย์กระทำความดี และยึดมั่นในพระเจ้าอยู่เป็นนิรันดร์ เพื่อการเป็นอันหนึ่งอันเดียวกับพระเจ้า เมื่อวันสิ้นโลก (กียามะฮ์) มาถึง ก่อนที่จะมีการให้รายละเอียดเกี่ยวกับวันสิ้นโลกไว้ว่า "ครั้นถึงวันกียามะฮ์ โลกนี้ และโลกหลังการตายก่อนฟื้นขึ้นก็สิ้นสลายไป ชั้นฟ้าถูกแยกปริออก หมู่ดาวถูกให้แตกกระจาย ทะเลถูกให้ล้น หลุมฝังศพทั้งหลายถูกเปิด ทุกชีวิตจะรู้ว่าทำอะไรไว้ และได้ละอะไรไว้ วันซึ่งแผ่นดินจะถูกเปลี่ยนเป็นอื่นจากแผ่นดินนี้และชั้นฟ้าทั้งหลาย ทุกชีวิตจะมายืนอยู่ข้างหน้าอัลลอฮ์ ผู้ทรงเอกะ ผู้ทรงพิชิต คนจะเข้าถึงความจริงที่เที่ยงแท้ในวันฟื้นขึ้น ดังที่อัล กุรอานกล่าวถึงวันนี้ว่า เป็นวันที่สิ่งลึกลับทั้งหลายจะถูกเปิดเผย ในวันกียามะฮ์ คนมีโอกาสได้มองย้อนหลังถึงอดีตอย่างทั่วถึง และได้เข้าสวนสวรรค์ หรือตกนรก ตามการกระทำดีหรือการกระทำชั่วของตนในโลกนี้ เป็นจุดหมายปลายทางที่สมบูรณ์ตามการกำหนดของอัลลอฮ์⁹

ในศาสนาฮินดู ดูเหมือนจะมีแนวทางการอธิบายในช่วงต้นๆ ซึ่งมีการทำความเข้าใจถึงการสูญเสียความดั้งเดิมของมนุษย์ สอดคล้องกับทั้งสองศาสนาข้างต้น หากจะต่างกันบ้างก็แต่เพียงการมีความเชื่อในเรื่องวัฏจักรของสรรพสิ่ง "ตามความคิดของพวกฮินดู พระพรหมเป็นผู้สร้าง ผู้ทำลาย และผู้สร้างโลกขึ้นใหม่ภายหลังจากที่ได้ทำลายไป วนเวียนกันอยู่เช่นนี้เป็นวัฏจักรไม่มีที่สิ้นสุด ชีวิตของมนุษย์ในโลกเริ่มต้นด้วยสภาวะที่มีแต่ความสุขสมบูรณ์ และเสื่อมลงเป็นลำดับในระยะยาว ในที่สุดโลกมนุษย์จะถูกทำลายลงด้วยภัยธรรมชาติตามเจตจำนงของพระพรหม และต่อจากนั้นพระพรหมก็จะสร้างโลกขึ้นใหม่ ซึ่งจะผ่านกระบวนการเปลี่ยนแปลงเช่นเดิม แต่ตลอดเวลาที่โลกดำรงอยู่ก่อนที่จะถูกทำลายลงไปในแต่ละวัฏจักรนั้น โลกจะแบ่งออกเป็น 4 ยุคสมัย คือกฤตยุค (หรือสัตย

⁸ เรื่องเดียวกัน.

⁹ เสรี พงศ์พิศ และคนอื่น ๆ, คนในทรรศนะของพุทธศาสนา อิสลาม และคริสต์ศาสนา.

ยุค) ไตรตายุค ทวารยุค และกัลยยุค กฤตยุคเป็นสมัยแห่งความสุขสมบูรณ์ มนุษย์ไม่มีความต้องการ ไม่มีความเจ็บป่วย ไม่ต้องทำมาหากิน มีแต่สันติสุข ความบริสุทธิ์ ศีลธรรม และมีอายุยืนยาวถึงหนึ่งพันปี แต่ต่อมาเมื่อมนุษย์เริ่มมีกิเลส สะสมทรัพย์สินส่วนตัว ก็ยังผลให้มนุษย์เริ่มเสื่อมลงเป็นลำดับในไตรตายุค ทวารยุค ไปจนถึงความเสื่อมสูงสุดในกัลยยุค ชีวิตมนุษย์หลังกฤตยุคเริ่มสั้นลง มีโรคภัยไข้เจ็บมากมาย มีสงคราม มีความอดอยากยากแค้น เพราะการสูญเสียความดีงามของมนุษย์ที่มีมาแต่ดั้งเดิมไป"¹⁰ โดยในวัฏจักรปัจจุบันนั้น โลกได้ผ่านพ้นสามยุคสมัยแรกมาแล้ว และกำลังอยู่ในยุคสมัยของกัลยยุคที่เต็มไปด้วยความเดือดร้อนวุ่นวาย

สำหรับพุทธศาสนานั้น อาจจะมีแตกต่างจากศาสนาอื่นๆ อยู่บ้างตรงที่มีคัมภีร์ที่กล่าวถึงแนวคิดว่าด้วยความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคมอยู่หลายคัมภีร์ด้วยกัน เช่น พระไตรปิฎก โลกบัญญัติ พระอนาคตวงศ์ และสังคีตยวงศ์ เป็นต้น แต่ในเบื้องต้นนี้เพื่อให้สอดคล้องกับเนื้อความข้างต้นที่กล่าวถึงแต่เฉพาะคัมภีร์หลักของแต่ละศาสนาเท่านั้น จึงอ้างอิงถึงแต่เฉพาะพระไตรปิฎกก่อน ในพระไตรปิฎกนั้นได้มีการกล่าวถึงความเสื่อมถอยของมนุษย์และสังคม โดยโยงเข้ากับการประพฤติผิดทำนองคลองธรรมของตัวมนุษย์เอาไว้ค่อนข้างชัดเจน รวมทั้งมีการให้รายละเอียดบางด้านที่มากกว่าคัมภีร์ไบเบิล และอัล กุรอาน แต่มีส่วนคล้ายคลึงกับแนวคิดของฮินดู กล่าวคือในพระไตรปิฎกนั้น ได้สะท้อนให้เห็นโลกทัศน์ของชาวพุทธในข้อที่ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างล้วนเป็นอนิจจัง ฉะนั้นโลกและมนุษย์ก็เช่นเดียวกันย่อมมีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และแตกดับไปในลักษณะเป็นวัฏจักร แต่ในขณะที่โลก และมนุษย์ยังคงดำรงอยู่นั้น จะมียุคเสื่อมทราม และยุคทองสลับสับเปลี่ยนกันไป¹¹ โดยในยุคสมัยแห่งความเสื่อมทรามนั้น จะปรากฏความฉิบหายหรือความเสื่อมสามลักษณะหมุนเวียนกันเกิดขึ้นแก่มนุษย์และสังคมในกาลเทศะที่แตกต่างกันออกไป คือ ความเสื่อมด้วยโรคระบาด ความเสื่อมด้วยพุทธิภัย และความเสื่อมด้วยการรบราฆ่าฟันกันเอง อย่างไรก็ตาม พุทธทำนายได้กล่าวเอาไว้ว่า ในวัฏจักรวงจรปัจจุบันจะบังเกิดความเสื่อมด้วยการรบราฆ่าฟันกันเองของมนุษย์หรือมีคัมภีร์ขึ้นในอนาคต หลังจากการสูญสิ้นของพระพุทธศาสนา โดยความเสื่อมที่เกิดขึ้นนี้

¹⁰ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวนิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 7-8.

¹¹ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 50-88.

จะมีลักษณะแบบค่อยเป็นค่อยไป จนกระทั่งสูงจนเต็มทีเมื่อมนุษย์กระทำความชั่วถึงขีดสุด แม้แต่ คำว่าความดีก็ไม่ปรากฏอีกต่อไป บรรทัดฐานทางสังคมกลับตาลปัตร เมื่อนั้นอาวุธมีคมก็จะปรากฏ ในมือของทุกคน แล้วมนุษย์ก็จะประหัตประหารกันเองด้วยความโกรธอันแรงกล้า เพราะสำคัญผิดว่า อีกฝ่ายหนึ่งเป็นเนื้อ(มิดัสยูญา)¹² เป็นเวลาถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน ส่งผลให้มีผู้คนล้มตายเป็นเบือ รัฐและ สังคมล่มสลาย แต่จะมีมนุษย์จำนวนหนึ่งที่รอดชีวิตเพราะหนีไปหลบซ่อนอยู่ในป่า เมื่อพ้นกำหนด เจ็ดวันไปแล้ว มนุษย์ที่รอดชีวิตรู้สึกโศกสลดใจกับสิ่งที่เกิดขึ้น จึงตกลงกันหันมาตั้งมั่นในความดี ความเจริญจึงค่อยๆบังเกิดขึ้นแก่มนุษย์และสังคมขึ้นอีกราวหนึ่ง กระทั่งมีความเจริญสูงสุดในยุค พระศรีอารีย์¹³

โดยสรุปแล้ว ในขั้นต้นนี้อาจตั้งข้อสังเกตได้ว่า แนวคิดว่าด้วยความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคมในยุคเริ่มแรกที่เชื่อว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เท่านั้นที่เป็นสิ่งคอย กำหนดให้เกิดความเสื่อมขึ้นแก่มนุษย์ และสังคมในรูปของความสูญเสีย และ/หรือ ความเสียหาย ต่างๆ ขึ้นอยู่กับความพึงพอใจ และบ่อยครั้งที่ปราศจากเหตุผลแห่งการดลบันดาลอันสมคณานั้น แม้ จะมีความแจ่มชัดน้อยกว่าแนวทางการอธิบายของศาสนาต่างๆ ในยุคต่อมา แต่ก็ได้สะท้อนให้เห็นถึง ความเชื่อมโยงและคล้ายคลึงกันในการสร้างชุดของคำอธิบายที่อาศัยความเชื่อ เหตุผล และวิถีคิดที่ วางอยู่บนฐานของความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือธรรมชาติ หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์เพื่อให้ ความยึดเหนี่ยวทางจิตใจแก่มนุษย์ หากจะมีความแตกต่างกันบ้างก็ตรงที่ในแนวทางการอธิบายใหม่ นั้น ได้มีการเพิ่มเติมเสริมแต่งคำอธิบายให้ฐานแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับอำนาจเหนือ ธรรมชาติ หรืออำนาจศักดิ์สิทธิ์มีความชัดเจน และเฉพาะเจาะจงมากยิ่งขึ้น ในรูปของการกำหนด สถานภาพ และบทบาทหน้าที่ที่ระหว่างกันเพื่อจำกัดอำนาจของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้อยู่ภายในขอบเขตที่ มนุษย์พอจะทำความเข้าใจ และยอมรับได้ เช่น มนุษย์แม้จะมีเสรีในการคิด พุด และกระทำการต่างๆ แต่ก็พึงกระทำความดี และมอบหัวใจแก่พระเจ้า มิฉะนั้นแล้วก็อาจจะได้รับการลงโทษจากพระเจ้า

¹² คำว่ามิดัสยูญา แปลว่า ความสำคัญว่าเนื้อ ถ้าใช้เป็นคุณศัพท์ก็ใช้ว่า มิดัสยูญา แปล ตรงตัวว่า ผู้มีความสำคัญว่าเนื้อ แต่มีข้อน่าสังเกตว่าคำทั้งสองมีที่มาจากรากศัพท์เดียวกัน คือคำว่า มิด ที่แปลว่า เนื้อ.

¹³ พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง เล่มที่ 11, หน้า 50-67.

ส่วนพระเจ้าเอ็งนั้น นอกจากจะมีบทบาทหน้าที่ในการสร้างโลก มนุษย์และสิ่งมีชีวิตต่างๆ และปล่อยให้โลกดำเนินไปตามวิถีทางโดยไม่เข้าไปแทรกแซง ยุ่งเกี่ยวตามอำเภอจิตโดยไม่จำเป็นแล้ว ก็ยังมีบทบาทหน้าที่ในการให้ความช่วยเหลือมนุษย์ผู้กระทำความดี และพิพากษาลงโทษมนุษย์ผู้กระทำชั่ว เมื่อถึงเวลาอันควร ฯลฯ อย่างไรก็ตาม คำอธิบายข้างต้นมีข้อจำกัดอยู่ที่สามารถอธิบายได้เฉพาะกรณีของศาสนาที่นับถือพระเจ้าคือ คริสต์ อิสลามและฮินดูเท่านั้น แต่ไม่สามารถอธิบายในกรณีของพุทธศาสนาได้ เพราะพื้นฐานของปรัชญาศาสนาพุทธนั้นไม่ได้ให้ความสำคัญกับอำนาจศักดิ์สิทธิ์หรืออำนาจเหนือธรรมชาติ แต่จะเชื่อในหลักเหตุผล เช่น หลักไตรลักษณ์ กรรม นิพพาน อริยสัจ 4 อิทัปปัจจยตา เป็นต้น

นอกเหนือจากนี้แล้ว แนวคิดเกี่ยวกับความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคมยังปรากฏอยู่ในทฤษฎีการเมืองสมัยใหม่ตั้งแต่ทฤษฎีความขัดแย้งที่นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงสังคม ไปจนกระทั่งถึงทฤษฎีที่ไม่น่าจะมีส่วนเกี่ยวข้องด้วยอย่าง Political System สำหรับกลุ่มทฤษฎีความขัดแย้งนั้นดูเหมือนว่าคำอธิบายของพวก Marxist เกี่ยวกับเรื่องนี้จะน่าสนใจที่สุด กล่าวคือ ในทางทฤษฎีนั้นถึงแม้ว่าพวก Marxist จะมองความขัดแย้งด้วยทัศนคติที่ดีว่า เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้เกิดพลวัตในสังคมการเมืองจนนำไปสู่สภาพใหม่ซึ่งดีสูงชันกว่าเดิมเสมอ¹⁴ แต่พวก Marxist ก็มีได้หลังลิ้มที่จะกล่าวถึงสภาพความเลวร้ายที่บั่นทอนมนุษย์ และสังคมในช่วงยุคสมัยของการเปลี่ยนผ่านเอาไว้ที่น่าสนใจว่า เมื่อระบบทุนนิยมวิวัฒนาการไปจะเกิดวัฏจักรธุรกิจ และวิกฤติการณ์ (Crisis) ขึ้นเป็นระยะๆ จนกว่าระบบทุนนิยมจะถึงจุดจบ¹⁵ วิกฤติการณ์ที่เกิดขึ้นเนื่องจากการผลิตที่ล้นเกิน ซึ่งเป็นผลมาจากการไม่วางแผนการผลิตล่วงหน้า ประกอบกับพลังการผลิตของเศรษฐกิจเพิ่มขึ้นมากภายใต้การแข่งขันกันอย่างสูงของระบบทุนนิยม ในขณะที่ชนชั้นกรรมาชีพที่ถูกขูดรีดไม่มีอำนาจซื้อพอที่จะซื้อสินค้าให้หมดจากตลาดได้ การผลิตจะลดลง ทำให้เกิดภาวะเศรษฐกิจตกต่ำในที่สุด¹⁶ ยิ่งกว่านั้นเมื่อเวลาผ่านไประบบทุนนิยมยังได้ก่อให้เกิดความสัมพันธ์ทางการผลิตที่ล้าหลังและไม่เท่าเทียม ชน

¹⁴ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, ลัทธิเศรษฐกิจการเมือง, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, 2519), หน้า 81-82.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 100.

¹⁶ เรื่องเดียวกัน.

ชั้นนายทุนผู้ครอบครองปัจจัยการผลิตได้ยึดทุกอย่างไปเป็นของตน แล้วลักษณะชั้นกรรมมาชีพซึ่งเป็น
 คนส่วนใหญ่ให้ออกไปเป็นแรงงานรับจ้าง ความผูกพันทั้งปวงทางครอบครัวของชนกรรมมาชีพถูก
 ทำลายอันเนื่องมาจากการพัฒนาของอุตสาหกรรมขนาดใหญ่หนักยิ่งขึ้น และลูกๆของพวกเขาก็ถูก
 เปลี่ยนเป็นเป้าการซื้อขาย และเครื่องมือการใช้แรงงานล้วนๆ¹⁷ ในด้านอื่นๆ การกดขี่ขูดรีดภายใต้
 ระบบทุนนิยมได้มีส่วนสร้างความแปลกแยก (alienation) ขึ้นมาให้กับคนในสังกัดชนชั้นกรรมมาชีพถึง
 สามด้านด้วยกัน คือ การพรากจากผลผลิตของตนเอง การพรากออกจากกิจกรรมการผลิต และการ
 พรากออกจากเพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ความแปลกแยกดังกล่าวได้ทำลายคุณค่าทางจิตใจของงาน และ
 เนื่องจากงานเป็นสิ่งสร้างโลกและแยกมนุษย์ออกจากสัตว์ จึงทำให้คุณค่าของความเป็นมนุษย์ของ
 คนส่วนใหญ่ถูกทำลายลงไปด้วย¹⁸

ทั้งหลายทั้งปวงที่กล่าวมาข้างต้นได้กลายเป็นเหตุปัจจัยที่เร่งเร้าให้เกิดการขัดแย้งต่อสู้
 ระหว่างชนชั้น โดยการขัดแย้งต่อสู้ดังกล่าวจะทวีความเข้มข้นขึ้นเรื่อยๆ จนชนชั้นกรรมมาชีพปฏิบัติโค่น
 ล้มระบบทุนนิยม และเปลี่ยนแปลงระบบทุนนิยมให้เป็นสังคมนิยม และคอมมิวนิสต์ในที่สุด

ส่วนทางด้านกลุ่มทฤษฎีระบบการเมือง (Political System) นั้น ได้มีการเอ่ยถึงความ
 เสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคม โดยโยงเข้ากับเรื่องการไม่สนับสนุนต่อระบบการเมือง ตามทฤษฎี
 ระบบการเมืองนั้นเชื่อว่า ระบบการเมืองทุกระบบจำเป็นต้องอาศัยการสนับสนุนจากสมาชิกของ
 ระบบการเมืองไม่ว่าจะเป็นกลุ่ม หรือตัวบุคคล จึงจะอยู่รอด และสามารถเผชิญกับวิกฤติการณ์ที่แวด
 ล้อมอยู่ทุกขณะโดยไม่แตกสลาย โดยการสนับสนุนดังกล่าวนี้จะต้องมีอยู่ในระดับที่มากพอที่จะให้
 ระบบนั้นดำรงอยู่ได้¹⁹ ในกรณีที่มีการลดการสนับสนุนของสมาชิก อันเนื่องมาจากข้อเรียกร้อง
 ต้องการไม่ได้รับการตอบสนอง ย่อมก่อให้เกิดความตึงเครียดแก่ระบบ แต่ไม่จำเป็นที่จะนำไปสู่การ

¹⁷ ใจ อึ๊งภากรณ์, แถลงการณ์พรรคคอมมิวนิสต์ ของมาร์คซ์ และเอนเงิลส์ (กรุงเทพฯ: ชมรมหนังสือ ป.ร., 2541), หน้า 15.

¹⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 9.

¹⁹ อนุสรณ์ ลิ้มมณี, การวิเคราะห์ระบบการเมือง (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยราม
 คำแหง, 2521), หน้า 97.

ล้มของระบบ การสนับสนุนน้อยลง หรือไม่สนับสนุนจะเสมือนเป็นสิ่งที่คุกคามระบบการเมืองเท่านั้น สภาพเช่นนี้จะเป็นสัญญาณเตือนให้ระบบรู้ถึงภาวะตึงเครียด และกระตุ้นให้ผู้รับผิดชอบหาทางแก้ไข หรือลดภาวะตึงเครียดดังกล่าว อย่างไรก็ตามหากยังปล่อยให้สภาพเช่นนี้เกิดขึ้นเรื่อยๆ จนกระทั่งการสนับสนุนลดลงต่ำกว่าความสามารถที่ระบบการเมืองจะทนอยู่ได้ จะก่อให้เกิดอันตรายอย่างรุนแรงต่อระบบในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง เช่น สงครามกลางเมือง การแบ่งแยกดินแดน การทำรัฐประหาร การปฏิวัติ และการก่อกบฏทั้งในรูปของกบฏชาวนา จลาจลในเมือง ขบวนการต่อต้านวัฒนธรรมใหม่ ขบวนการพระศรีอารีย์ กบฏผู้มีบุญ และกบฏเจ้าแชกเจ็ดหัวเมืองในกรณีของประเทศไทย ซึ่งจะนำไปสู่การสูญเสียส่วนใดส่วนหนึ่งของระบบไป ไม่ว่าจะเป็นรัฐบาล ระบบการปกครอง หรือประชาคมการเมือง อย่างไรก็ตามการแตกสลายของระบบในบางโอกาสอาจเกิดขึ้นจากปัจจัยภายนอกก็ได้ เช่น การแพ้สงคราม และถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของระบบการเมืองอื่น ฯลฯ²⁰

ในสังคมไทย ไม่เป็นที่แน่ชัดว่าแนวคิดที่ด้วยความเชื่อมกอดของมนุษย์และสังคมมีมาตั้งแต่เมื่อใด คาดว่าน่าจะมีมาแต่ครั้งโบราณที่สังคมไทยยังคงนับถือผีสงเทวดา อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และไสยศาสตร์เป็นแกนความเชื่อหลัก อย่างไรก็ตามคติอิทธิพลของพุทธศาสนาที่ไทยรับมาภายหลังก็ได้ทำให้แนวคิดดังกล่าวมีลักษณะผสมผสานกันกับแนวคิดเรื่องมิกสัญญีในทางพุทธศาสนา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ แนวคิดเรื่องมิกสัญญีที่ไทยรับมาโดยผ่านทางคัมภีร์สำคัญของพุทธศาสนานั้น ได้รับการแก้ไขและปรุงแต่งด้วยความเชื่อแบบดั้งเดิมเพื่อให้เหมาะเจาะกับสังคมไทยยิ่งขึ้น และมีการเผยแพร่โดยวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เป็นอยู่ ดังนั้นแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมิกสัญญีในคัมภีร์และเอกสารอื่นที่เกี่ยวข้องในชั้นหลังเท่าที่ปรากฏในสังคมไทย จึงเต็มไปด้วยเรื่องราวของอิทธิพลจากปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ อำนาจศักดิ์สิทธิ์ และผีสงเทวดาที่ผสมเข้ากับคำอธิบายดั้งเดิมในพระไตรปิฎกได้อย่างลงตัว เช่น ฝนกรดจะตกมาเป็นลูกไฟ พระอาทิตย์จะขึ้นถึง 7 ดวง น้ำจะท่วมฟ้าปลาจะกินดาว น้ำท่วมสูงถึง 7 ลำตาล พระจะมีเพียงแต่ผ้าเหลืองน้อยน้อยเท่านั้น... ฯลฯ

ทั้งนี้ก็สอดคล้องกับข้อความในเพลงยาวพยากรณ์สมัยกรุงศรีอยุธยา และคำทำนายตามลายแทงของขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ในสมัยรัชกาลที่ 5 สำหรับเพลงยาวพยากรณ์สมัยกรุงศรีอยุธยา

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 113, 120-123.

นั้น มีความตอหนึ่กกล่าวว่่า เมื่อผู้ปกครองสูญเสียธรรมแล้ว จะเกิดความผิดปกติของสภาวะธรรมชาติ และความวิปริตทางบทบาทและพฤติกรรมของคนในสังคมขึ้น

"คือ	เดือนดาวฟ้าดินจะอาเพศ มหาเมฆจะลุกเป็นเพลิงกาล พระคงคาจะแดงเดือดตั้งเลือดนง ผีป่าก็จะวิ่งเข้าสิงเมือง พระเสื้อเมืองจะเอาตัวหนี พระธรณีจะตือกให้ ในลักษณะทำนายไว้บ่อนอนผิด มิใช่เทศกาลร้อนก็ร้อนระงม มิใช่เทศกาลหนาวก็หนาวพัน ทุกต้นไม้หย่อมหญ้าสารพัด	อุบัติเหตุเกิดทั่วทุกทิศาน เกิดนิมิตพิศดานทุกบ้านเมือง อกแผ่นดินเป็นน้ำฟ้าจะเหลือง ผีเมืองนั้นจะออกไปอยู่ไพร พระกาลกลีจะเข้ามาเป็นไล่ อกพระกาลจะไหม้อยู่เกรียมกรม เมื่อวินาศพิศดูก็เห็นสม มิใช่เทศกาลลมลมก็พัด มิใช่เทศกาลฝนฝนก็อุบัติ เกิดวิบัตินานาทั่วสากล " ²¹
"และ	เทวดาซึ่งรักษาพระศาสนา สปรุขย์จะแพ้แก่พระชน ภรรยาจะฆ่าซึ่งคุณผิว ลูกสิทธิ์จะสู้ครูพัก ผู้มีศีลจะเสียซึ่งอำนาจ กระบี่องจะเฟื่องฟูลอย ผู้มีตระกูลจะสูญเสีย ผู้มีศีลจะเสียซึ่งอารมณ์ พระมหากษัตริย์จะเสื่อมสิงหนาท อาสัจจะเลื่องถาษา ผู้กล้าจะเสื่อมใจหान ผู้มีสินจะถอยจากทรัพย์	จะรักษาแต่คนฝ่ายอกุศล มิตตนจะฆ่าซึ่งความรัก คนชั่วจะมล้างผู้มีศักดิ์ จะหานหักผู้ใหญ่ให้เป็นน้อย นักปราชย์จะตกต่ำต้อย น้ำเต้าอันลายนั่นจะถอยจม เพราะจันทานมันเข้ามาเสพสม เพราะสมัครสมาคมด้วยมารยา ประเทศราชจะเสื่อมซึ่งยศถา พระธรรมาจะตกถูกลับ จะสาบสูญวิชาการทั้งปวงสรรพ สปรุขย์จะจับซึ่งน้ำใจ

²¹ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย.

ทั้งยุคสมัยจะถอยจากเดือนปี	ประเพณีจะแปรปรวนตามวิไล
ทั้งพืชแผ่นดินจะผ่นไป	ผลหมากรากไม้จะถอยรศ
ทั้งเพศพรอานยากก็อาเพศ	เคยเป็นคุณวิเศษก็เสื่อมหมด
จวงจันทร์พรไม่อันหอมรส	จะถอยถดไปตามประเพณี
ทั้งข้าวจะยากมากจะแพง	สารพันจะแห้งแล้งเป็นถั่วถั่วถั่ว
จะบังเกิดทรมมิมคสัญญี	ฝูงผีจะวิ่งเข้าปลอมคน
กรุงประเทศราชธานี	จะเกิดการกู่สี่ทุกแห่งหน
จะอ้างว่างตกใจทั้งไพร่พล	จะสาละวนทั่วโลกทั้งหญิงชาย
จะร้อนอกสมณาประชาราช	จะเกิดเข็ญเป็นอุบาทว์นั้นมากหลาย
จะรบราฆ่าฟันกันวุ่นวาย	ฝูงคนจะล้มตายเป็นเปื้อน ²² ฯลฯ

ส่วนในคำทำนายตามลายแทงของขบถผู้มีบุญภาคอีสาน ซึ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 5 ราว ปี พ.ศ.2444-2445 นั้นมีใจความตอนหนึ่งว่า " ถึงวันอาทิตย์ ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 4 ปีฉลู ตรีศกศักราช 1263 ตรงกับวันที่ 22 มีนาคม ร.ศ.120 (ศักราช 1263) จะเกิดลมพายุพัดจัด จนตัวคนก็อาจจะปลิวไปกับลมได้ และจะมีแดดเจ็ดวันเจ็ดคืน..."²³ และ " ใครอยากพ้นเหตุภัยก็ให้บอกหรือคัดลายแทงให้รู้กันต่อไป ถ้าใครเป็นคนบริสุทธิ์ ไม่ได้กระทำความบาปกรรมใดๆแล้ว (หรือใครก็ตามที่อยากรวย) ให้เอากวดหินเก็บมารวมไว้ รอทำวธรรมิกราชจะมาชุบเป็นเงินเป็นทอง ถ้าใครกระทำความชั่วต่างๆ แต่เพื่อให้ตนเป็นคนบริสุทธิ์ แล้วก็ต้องทำพิธีตัดกรรมวางเวร โดยนิมนต์สงฆ์มารดน้ำมนตร์ให้ ถ้ากลัวตายก็ให้ฆ่าควายทวยเผือกและหมูเสียก่อนกลางเดือนหก อย่าหันให้มันกลายเป็นยักษ์ ผู้ที่เป็นสาวหรือไม่สาว แต่ยังมีไส้ก็ให้รับมีสามี มิฉะนั้นยักษ์จะจับมากินเสีย "²⁴

²² เรื่องเดียวกัน, หน้า 84-85.

²³ ชาร์ลส์ เอ็ฟ คายส์, "ความเชื่อเรื่องพระศรีอารีย, ลัทธิเถรวาทและสังคมไทย", ใน "ความเชื่อพระศรีอารีย" และ "กบฏผู้มีบุญ" ในสังคมไทย, แปลโดยนาฏวิภา ชลิตานนท์ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), หน้า 80.

²⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 81.

นอกจากนี้แล้ว ยังพบว่ามีความสัมพันธ์ทางพุทธศาสนา และเอกสารเกี่ยวข้องอื่นๆอีกที่มีแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมิดัลลัญญีในทำนองเดียวกัน เช่น ตำนานจามเทวีวงศ์ ไตรภูมิพระร่วง มหาชาติคำหลวง คัมภีร์สังคีตยวงศ์ ตำนานพื้นเวียง และมหาสุบินชาดก เป็นต้น²⁵ แต่มีข้อสังเกตสำคัญประการหนึ่งที่เป็นลักษณะร่วมกันของคัมภีร์ และเอกสารเกี่ยวข้องเหล่านี้ คือมีการเชื่อมโยงเรื่องมิดัลลัญญีเข้ากับภาพลักษณ์ของมนุษย์ในสังคมโดยเน้นความสำคัญของผู้ปกครองเหนือสิ่งอื่นใดในสังคม จึงพอสรุปได้ว่า สำหรับคติทางพุทธศาสนาแล้ว มีการเชื่อมโยงความเป็นไปของสังคมเข้ากับการมีธรรมหรือไม่มีธรรมของผู้ปกครอง ลักษณะเช่นนี้จึงส่งผลให้ธรรมสำหรับผู้ปกครอง กลายเป็นทั้งสิ่งที่คอยกำกับการใช้อำนาจของผู้ปกครอง และสิ่งที่สร้างความชอบธรรมในการปกครองของผู้ปกครองไปโดยปริยาย

แนวทางการอธิบายข้างต้นได้ค่อยๆลดบทบาทลงไป โดยเฉพาะในหมู่ปัญญาชนและชนชั้นสูงสมัยรัชกาลที่ 4 เมื่อมีการเปิดรับกระแสอารยธรรมตะวันตกและวิทยาการสมัยใหม่เข้ามา ความสนใจทางด้านวิทยาการแผนใหม่เริ่มมีอิทธิพลในการสร้างความสงสัยต่อความเชื่อดั้งเดิม ตลอดจนระบบการปกครองที่เป็นอยู่ว่าเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้สังคมไทยล้าหลังไม่ทัดเทียมกับโลกตะวันตก ปัญญาชนได้วิจารณ์ความเชื่อสมัยเก่าว่าเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่สอดคล้องกับวิทยาศาสตร์ มีการออกหนังสือกิจจานุกิจโจมตีไตรภูมิพระร่วงว่าเป็นสิ่งที่สอนความเชื่อผิดๆให้กับคนไทย การออกหนังสือของนักปฏิรูปสังคมอย่างเทียนวรรณ และก.ศ.ร.กุหลาบ เรียกร้องให้มีการปฏิรูปประเทศให้ทัดเทียมกับโลกตะวันตก จนกระทั่งมีการจัดทำความเห็นของบรรดาเจ้านายและข้าราชการขึ้นกราบบังคมทูลรัชกาลที่ 5 เพื่อให้มีการจัดการเปลี่ยนแปลงแผ่นดิน ใน ร.ศ.103²⁶ กระแสความตื่นตัวในความเป็นไป

²⁵ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย หน้า 48-89., นิธิ เอียวศรีวงศ์, ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2523), หน้า 50-65. และชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “กบฏไพร่สมัยอยุธยากับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอาริย์-พระมาลัย.” วารสารธรรมศาสตร์ 9.1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 75-86.

²⁶ ดูรายละเอียดใน สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย, หน้า 20-22, 350-353, วิทยา สุจริตธนารักษ์, “ลักษณะเด่นของความคิดทางการเมืองของไทย: ข้อสังเกตเบื้องต้น”, รัฐศาสตร์สาร 12, ฉบับพิเศษ (เมษายน 2530): 221-224 และ

ของบ้านเมืองต่างๆ เหล่านี้ได้เป็นปัจจัยสำคัญที่ผลักดันให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในสังคมไทยในระยะเวลาต่อมา อย่างน้อยในสองประการด้วยกัน คือ

ประการแรก ทางด้านระบบการปกครอง ความใส่ใจในความเป็นไปของบ้านเมืองโดยมีภัยคุกคามจากลัทธิล่าอาณานิคมตะวันตกเป็นปัจจัยเร่งเร้าที่สำคัญ มีผลทำให้คนไทยกลุ่มเล็กๆ กลุ่มหนึ่ง ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่ได้มีโอกาสไปศึกษาต่างประเทศ หรือผู้ที่มีความคุ้นเคยกับชาวตะวันตกภายในประเทศ ซึ่งรวมๆ แล้วเรียกว่า สามัญชนที่มีการศึกษาหรือปัญญาชนที่เป็นสามัญชน²⁷ ดำเนินความพยายามในทุกวิถีทางเพื่อปฏิรูปสังคมไทยให้ทัดเทียมกับตะวันตก ซึ่งหนทางที่ง่ายและเร็วที่สุดเท่าที่คนกลุ่มนี้พอจะมองเห็นอย่างเป็นรูปธรรมในขณะนั้นก็คือ การลอกเลียนเอาอย่างตะวันตกทั้งหมด ดังนั้นในด้านหลักด้านหนึ่งจึงมีการรับเอาแนวความคิดทางการเมืองที่เป็นหลักการของระบบการปกครองแบบประชาธิปไตยตะวันตกเข้ามา แล้วพยายามผลักดันให้บังเกิดผลอย่างเป็นรูปธรรมตลอดรัชสมัยของรัชกาลที่ 5 และรัชกาลที่ 6 จนเป็นผลให้มีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 จากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาเป็นการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุขในสมัยรัชกาลที่ 7 ในที่สุดโดยมีความเชื่อเบื้องหลังว่าการเปลี่ยนแปลงระบบการปกครองดังกล่าวนี้จะก่อให้เกิดการพัฒนาในด้านอื่นๆ ตามมาในภายหลัง²⁸

ประการที่สอง ทางด้านวัฒนธรรม-ความคิด การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ทางความคิดตลอดจนภูมิปัญญาที่จำกัดอยู่เฉพาะในหมู่ผู้นำทางปัญญาซึ่งเริ่มต้นมาตั้งแต่มีการติดต่อกับชาติตะวันตกในสมัยรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 จนมีความชัดเจนมากยิ่งขึ้นหลังจากเกิดการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 โดยที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ตามไม่ทันนั้น ได้ทำให้สังคมไทยมีวัฒนธรรมและความคิด

(ต่อ) นครินทร์ เมฆไตรรัตน์, ความคิด ความรู้และอำนาจการเมืองในการปฏิวัติสยาม 2475 (กรุงเทพฯ: สถาบันสยามศึกษา สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2523), หน้า 23-25.

²⁷ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุทวณิช, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย, หน้า 21-22.

²⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

ทางการเมือง 2 ระดับที่เหลื่อมซ้อนและขัดแย้งกันมากขึ้น²⁹ ในระดับแรกนั้นเป็นวัฒนธรรมความคิดดั้งเดิมของชาวบ้าน³⁰ และสามัญชนส่วนใหญ่ที่ยังคงมีความเชื่อในไสยศาสตร์ นิยมการนับถือผี และอำนาจศักดิ์สิทธิ์อย่างเหนียวแน่น ส่งผลให้คนกลุ่มนี้ซึ่งเป็นคนส่วนใหญ่ในสังคมไทยในด้านหลักแล้วขาดความกระตือรือร้นทางการเมือง มีโลกทัศน์ที่คับแคบ ยอมจำนนต่อชีวิต และมีลักษณะของการพึ่งพิงผู้ปกครองค่อนข้างสูง³¹ ในขณะที่เดียวกันก็มีลักษณะของการเคลื่อนไหวทางสังคมเพื่อกดดันเรียกร้องต่อผู้ปกครองให้ได้มาซึ่งสิ่งที่ตนและกลุ่มต้องการอีกด้าน ที่แฝงฝังอยู่และพร้อมจะระเบิดออกมาเมื่อมีแรงกระตุ้น หรือบีบคั้นจากภายนอกที่มีผลกระทบต่อการดำเนินชีวิตอย่างรุนแรง เช่น การกดขี่ข่มเหงของผู้ปกครอง และความยากลำบากในการดำรงชีพอันเป็นผลมาจากภัยธรรมชาติ เป็นต้น แต่ลักษณะดังกล่าวนี้ไม่มีความยั่งยืน ดำรงอยู่ในห้วงเวลาสั้นๆก็จะกลับไปเป็นลักษณะในด้านหลักอีกครั้งหนึ่ง

ส่วนระดับที่สองนั้นเป็นวัฒนธรรมความคิดที่เป็นของตะวันตก และกลุ่มผู้นำ-ปัญญาชนซึ่งเป็นเพียงคนกลุ่มเล็กๆในเมืองหลวงรับเอาไว้³² คือ ลักษณะของการเชื่อในหลักของเหตุผลที่สามารถพิสูจน์ได้ การยกย่องวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีสมัยใหม่ ตลอดจนการปกครองในระบบประชาธิปไตยตามอย่างตะวันตก ซึ่งนำไปสู่การปฏิเสชนขนบธรรมเนียมประเพณีและความเชื่อที่ล้าสมัยของสังคมไทย หรือวัฒนธรรมและความคิดทางการเมืองระดับแรกในเวลาต่อมา³³ อย่างไรก็ตาม วัฒนธรรม-ความคิดในระดับที่สองนี้ก็มิได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมาแต่ต้น ทั้งนี้เนื่องจากกลุ่มผู้นำ-ปัญญาชนผู้สมารถในวัฒนธรรมความคิดตะวันตกเองโดยส่วนตัวแล้วก็มีพื้นฐานและเป้าประสงค์ที่แตกต่างกัน จนทำให้เกิดสภาวะการแตกตัวทางปัญญาขึ้น สภาวะดังกล่าวได้นำไปสู่ความขัดแย้งทางปัญญาของปัญญาชนสองกลุ่ม คือ สามัญชนที่ได้รับการศึกษาอย่างตะวันตกและต้องการเปลี่ยนแปลงการปกครอง กับปัญญาชนชั้นสูงที่มีอำนาจทางการเมืองและต้องการรักษาอำนาจทาง

²⁹ เรื่องเดียวกัน.

³⁰ เรื่องเดียวกัน.

³¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 8-9, 350-351.

³² เรื่องเดียวกัน, หน้า 22.

³³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 352.

การเมืองของตนไว้โดยการเลือกปรับปรุงเปลี่ยนแปลงบางสิ่งบางอย่างเพื่อให้ระบบการเมืองแบบเดิมสามารถทำงานได้ต่อไป³⁴

ความขัดแย้งระหว่างวัฒนธรรมและความคิดทางการเมืองไทยสองระดับในบริบทของการเมืองไทยสมัยใหม่ที่ถือว่าความชอบธรรมทางการเมืองมีที่มาจากมติมหาชนนี้ ได้ทำให้เกิดสภาพบังคับแก่กลุ่มผู้นำ-ปัญญาชนที่จะต้องเร่งทำความเข้าใจกับชาวบ้าน เพื่อสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองของตนเองต่อไป ด้วยเหตุนี้เองจึงมีความพยายามในการรื้อฟื้นความคิดทางการเมืองไทยดั้งเดิมที่ยังคงมีอิทธิพลต่อการดำรงชีวิตของชาวบ้านเพื่อใช้ประโยชน์ในการอธิบายแนวคิดทางการเมืองแบบตะวันตก ผลักดันข้อเสนอ/นโยบายตลอดจนสร้างความชอบธรรมในการปกครองประเทศ การฟื้นฟูความคิดทางการเมืองไทยดั้งเดิมโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อความสัมฤทธิ์ผลในการสื่อสารทางการเมืองกับชาวบ้าน และสร้างความชอบธรรมให้แก่การดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองนี้เองที่เป็นจังหวะก้าวที่สองของวิวัฒนาการแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมีคสัญญญาในสังคมไทย

การพิจารณาแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมีคสัญญญาแนวใหม่ที่เกิดขึ้นภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และมีลักษณะต่างออกไปจากแนวทางการอธิบายเดิมที่เป็นเรื่องของการผสมผสานกันระหว่างความเชื่อเรื่องผีและอำนาจศักดิ์สิทธิ์กับแนวคิดเรื่องมีคสัญญญาในพระไตรปิฎกนั้น อาจแยกพิจารณาได้เป็นสองมุมมองด้วยกัน คือ มุมมองแรกเห็นว่า แนวทางการอธิบายใหม่เป็นการแก้ไขและปรุงแต่งความคิดทางการเมืองตะวันตกด้วยความเชื่อแบบดั้งเดิมของไทยแล้วทำการเผยแพร่/นำเสนอ โดยวิธีการที่สอดคล้องกับสภาพของสังคมที่เป็นอยู่ และมุมมองที่สองเห็นว่า แนวทางการอธิบายใหม่เป็นความพยายามในการรื้อฟื้นฟื้นฟูความเชื่อแบบดั้งเดิมของไทยโดยการปรับปรุง ดัดแปลงด้วยคำอธิบาย/เหตุผลชุดใหม่(ความคิดทางการเมืองตะวันตก)เพื่อให้สอดคล้องกับยุคสมัย และสามารถใช้งานได้อีกครั้งหนึ่ง

³⁴ ขาดิชาช พจนานานนท์, “การเปลี่ยนแปลงการปกครองของไทย พ.ศ.2475”, ใน การปฏิวัติครั้งสำคัญของโลก (กรุงเทพฯ: เจ้าพระยาการพิมพ์, 2526), หน้า 289-294.

สำหรับในมุมมองแรกที่เห็นว่าแนวทางการอธิบายใหม่เป็นการแก้ไขและปรุงแต่งความคิดทางการเมืองตะวันตกด้วยแนวคิดเรื่องมิคสัญญี หรือเป็นกระบวนการสร้าง/ทำความคิดทางการเมืองตะวันตกให้เป็นไทย เพื่อให้ง่ายต่อการนำเสนอ/เผยแพร่แก่กลุ่มเป้าหมายซึ่งเป็นชาวบ้านทั่วไปที่มีลักษณะอนุรักษนิยม โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อผลักดันข้อเสนอ/นโยบาย และสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองนั้น มีที่มาจากการพิจารณาในสาระสำคัญของงานเขียนเรื่อง "ความเป็นอนิจจังของสังคม" ของปรีดี พนมยงค์³⁵ ซึ่งเป็นงานเขียนที่มีความชัดเจนที่สุดชิ้นหนึ่งในแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมิคสัญญีแนวใหม่ ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

“มีพุทธทำนายไว้ว่า ในปลายพุทธศาสนายุคกาล มนุษยชาติจะเข้าสู่ยุคมิคสัญญี เพราะศีลธรรมเสื่อมทรามลง จึงมีแต่การรบราฆ่าฟันและเบียดเบียนกัน สิ่งมหัศจรรย์จะเกิดขึ้น ดังที่มีผู้ประพันธ์เป็นร้อยกรองไว้ว่า กระเบื้องจะเฟื่องฟูลอย น้ำเต้าน้อยจะถอยจม ผู้ดีจะเดินตรอก ชีครอกจะเดินถนน...พระอรรคณาจารย์ได้อุปมาพวกเบียดเบียนว่าเป็น น้ำเต้าน้อย หรือที่สมมติกันว่าเป็น ผู้ดี เพราะเป็นคนจำนวนส่วนน้อยของมนุษย์สังคม ซึ่งเฟื่องฟูอยู่ได้ก็โดยมีอำนาจเบียดเบียนผู้อื่น ส่วนพวกถูกเบียดเบียนนั้นอุปมาเหมือน กระเบื้อง เพราะมีน้ำหนักมาก เนื่องจากเป็นคนส่วนข้างมากของมนุษย์สังคม ซึ่งเคยถูกดูหมิ่นว่าเป็น ชีครอก เพราะไร้สมบัติ มีฐานะประดุจเป็นทาส ต้องจมอยู่เบื้องล่างของสังคม เนื่องจากถูกกดโดยพวกเบียดเบียน พระอรรคณาจารย์ยอมรับถึงกฎแห่งการต่อสู้ว่าคนส่วนมากของมนุษย์สังคมต้องได้ชัยชนะคนส่วนน้อย เช่นในทาง รัฐสภา เราก็อาจเห็นได้ว่าเสียงข้างมากย่อมชนะเสียงข้างน้อย. ฉะนั้น ชัยชนะในการต่อสู้ขั้นสุดท้ายจึงเป็นของสมาชิกส่วนมากของสังคม”³⁶

งานเขียนชิ้นนี้เมื่อพิจารณาโดยผิวเผินแล้ว ดูเหมือนจะเป็นการยืนยันถึงความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของมนุษย์สังคมด้วยแนวคิดเรื่องมิคสัญญีโดยมีความคิดทางการเมืองตะวันตกเป็นส่วนขยายเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาเนื้อหาในบทต่างๆอย่างละเอียดถี่ถ้วนประกอบกับการพิจารณาถึงตัวผู้แต่งซึ่ง

³⁵ ไปรอดอ่าน ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เกวียนทอง, 2501), หน้า 6-110.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7,13.

มีแนวคิดที่เรียกว่า วิทยาศาสตร์สังคมนิยมประชาธิปไตยเป็นแกนด้านหนึ่งของความคิด ตลอดจนบริบททางสังคมการเมืองในขณะนั้นที่อยู่ภายใต้การปกครองของระบอบเผด็จการทหาร คนส่วนใหญ่อยู่ในภาคเศรษฐกิจการเกษตรมีลักษณะอนุรักษนิยม จึงมีแนวโน้มในการปฏิเสธความคิดใหม่ๆซึ่งถือเป็นสิ่งแปลกปลอมค่อนข้างสูง และส่งผลกระทบเป็นลูกโซ่ทำให้คนกลุ่มนี้ไม่สามารถมองนอกกรอบและคิดจะเปลี่ยนแปลงสิ่งใด ๆ ได้ เพราะไม่มีความรู้ความเข้าใจในความคิดทางการเมืองแบบอื่น ๆ พอที่จะใช้เปรียบเทียบกับสภาพสังคมการเมืองที่เป็นอยู่ได้แล้ว กลับพบว่างานเขียนชิ้นนี้น่าจะมีวัตถุประสงค์หลักในการอธิบายแนวคิด/ทฤษฎี Marxist ด้วยภาษาและความคิดทางการเมืองไทยเพื่อทำลายอคติแบบเดิม พร้อมๆไปกับกระตุ้นให้ชาวบ้านศึกษาทำความเข้าใจความคิดทางการเมืองตะวันตก อันจะส่งผลต่อการทำลายความชอบธรรมในการปกครองของเผด็จการทหารได้อีกโสดหนึ่งในอนาคต

ส่วนมุมมองที่สองซึ่งมองว่า แนวทางการอธิบายใหม่เป็นความพยายามในการรื้อฟื้น/ฟื้นฟูแนวคิดเรื่องมิลลิทารีเพื่อให้อาจใช้ประโยชน์ในทางการเมืองได้อีกครั้ง โดยการนำแนวคิดนี้มาผ่านกระบวนการปรับปรุง ดัดแปลงให้สอดคล้องกับยุคสมัยด้วยคำอธิบาย/เหตุผลของความคิดทางการเมืองตะวันตกนั้น เกิดขึ้นจากการพิจารณาแต่เพียงโครงเรื่องของงานเขียนเรื่องเดียวกันนี้ และบริบททางสังคมทั้งในขณะที่มีการตีพิมพ์เผยแพร่ขึ้นครั้งแรกและภายหลังจากนั้น ดังความตอนหนึ่งที่ว่า

“มีพุทธทำนายไว้ว่า ในปลายพุทธศาสนายุคกาล มนุษยชาติจะเข้าสู่ยุคมิลลิทารี เพราะศีลธรรมเสื่อมทรามลง จึงมีแต่การรบราฆ่าฟันและเบียดเบียนกัน...ไฟบรรลัยกัลป์จะล้างโลกที่โสมมครั้นแล้วยุคใหม่ คือ ยุคศรีอารยเมตไตรย ก็อุบัติขึ้น...แม้ว่า พุทธทำนาย ดังกล่าวแล้วจะเป็นเรื่องที่พระอรรถกถาจารย์ได้พรรณนาไว้ก็ดี ปัญหาที่เราน่าจะศึกษาก็คือ พระอรรถกถาจารย์องค์นั้นได้วาดภาพสังคมในความฝันทำนองที่คนหลังจากท่านหลายศตวรรษ คือ ธอมัส โมร์ ได้วาดภาพสังคมสมมติที่เรียกว่า ยูโตเปีย หรือท่านได้สั่งสอนเราโดยมีหลักธรรมเป็นสาระที่แสดงว่า มนุษย์สังคมต้องวิวัฒน์ไปเช่นนั้น ตามกฎแห่งอนิจจังของพระพุทธศาสนา”³⁷

³⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 7-8.

เมื่อพิจารณาโครงเรื่องประกอบกับบริบททางสังคมแล้วต้องยอมรับว่างานเขียนชิ้นนี้มีลักษณะพิเศษแตกต่างจากงานเขียนอื่นที่ร่วมสมัยเดียวกัน ในแง่ที่มีการผูกโครงเรื่องโดยเชื่อมร้อยความคิดทางการเมืองตะวันตกเข้ากับแนวทางพุทธศาสนา³⁸ สะท้อนให้เห็นถึงความพยายามในการประยุกต์แนวความคิดให้เข้ากับแนวทางพุทธศาสนา ซึ่งแทบจะไม่ปรากฏเลยในงานเขียนอื่นๆ ที่ตีพิมพ์ในช่วงระยะเวลาเดียวกัน คือราวปี พ.ศ.2500 งานเขียนทั่วไปที่เกิดขึ้นในช่วงปี พ.ศ.2500 และหลังจากนั้น มีจำนวนไม่น้อยที่ขานรับอิทธิพลของอารยธรรมตะวันตก และทำการปฏิเสธความเชื่อดั้งเดิมของสังคมไทยว่าเป็นสิ่งล้าสมัย ไม่ชอบด้วยเหตุผล ในขณะที่งานเขียนที่เหลือยังคงยึดถือความเชื่อแบบดั้งเดิมเป็นสัจจะ ดังนั้นจึงมีความเป็นไปได้ค่อนข้างสูงที่ปัญญาชน-ชนชั้นกลางในเมืองหลวงผู้มีภูมิรู้ในอารยธรรมตะวันตกเป็นพื้นเดิมจำนวนหนึ่ง จะอ่านงานเขียนชิ้นนี้และเริ่มทำความเข้าใจกับแนวคิดทางพุทธศาสนาอย่างมีคัมภีร์ด้วยชุดของคำอธิบาย/เหตุผลอย่างตะวันตกที่มีความคุ้นเคย กระทั่งเริ่มจะเข้าใจและยอมรับแนวคิดเรื่องมีคัมภีร์ในฐานะที่เป็นความคิดทางการเมืองทั้งในเชิงต่อต้านอำนาจรัฐ ผู้ปกครองหรือสังคม และแนวคิดที่ยอมรับอำนาจในขณะเดียวกัน อันส่งผลให้แนวคิดเรื่องมีคัมภีร์พลิกกลับฟื้นคืนชีวิตอีกครั้งหนึ่งในวัฒนธรรม-ความคิดทั้งสองระดับของสังคมไทย (ดังปรากฏในภายหลังว่า งานเขียนเรื่อง "ความเป็นอนิจจังของสังคม" นี้ได้รับการยกย่องจากปัญญาชนกลุ่มหนึ่งให้เป็นหนึ่งในหนังสือดีร้อยเล่มที่คนไทยควรอ่าน รวมทั้งมีการผลิตซ้ำงานเขียนในรูปแบบที่คล้ายคลึงกันออกมาเป็นระยะไม่ว่าจะในวงวิชาการ หรือสื่อสารมวลชนเพื่อสร้างกระแสเรียกร้องกดดันให้รัฐบาลยอมปฏิบัติตาม เช่น บทความจำนวนมากในหนังสือพิมพ์ รวมทั้งหนังสือเล่มของประเวศ วะสี ในคราวรณรงค์ให้มีการปฏิรูปการเมือง ที่มักจะมีการระบุว่า หากรัฐบาลไม่เร่งให้มีการปฏิรูปการเมืองไทย(แนวคิดเรื่องปฏิรูปการเมืองนั้นเป็นแนวคิดตะวันตก) อย่างเป็นทางการแล้ว จะเกิดมีคัมภีร์ มีการบราฆ่าฟันกันจนเลือดท่วมท้องช้าง เป็นต้น)

ดังนั้นจึงพอสรุปได้ว่า สำหรับแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมีคัมภีร์นั้น มีอยู่ด้วยกันสามแนวทาง คือหนึ่งแนวทางการอธิบายดั้งเดิมที่ยึดตามจักรวาลวิทยาดั้งเดิมในพระไตรปิฎก สองแนวทางการอธิบายแบบที่มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างแนวทางการอธิบายแบบดั้งเดิมกับความเชื่อเรื่องผีและ

³⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 6-17.

อำนาจศักดิ์สิทธิ์ในสังคมไทย และสามแนวทางการอธิบายที่มีลักษณะผสมผสานกันระหว่างแนวทางการอธิบายแบบแรก แบบที่สองและความคิดทางการเมืองของตะวันตก แต่แนวทางการอธิบายที่พบแพร่หลายในสังคมไทยเป็นแนวทางการอธิบายแบบที่สองและแบบที่สามเท่านั้น โดยทั้งสองแนวทางยังคงปรากฏอยู่คู่กันตราบปัจจุบัน ถึงแม้ว่าแนวทางการอธิบายแบบที่สองจะเสื่อมความนิยมลงไปชั่วคราวระยะเวลาหนึ่งก็ตามที

อย่างไรก็ตาม ในกรณีของสังคมไทยนั้นยังพบว่าแนวทางการอธิบายดังกล่าวซึ่งปรากฏหลักฐานชัดเจนทั้งในรูปของคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนา และเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้องซึ่งถูกตีความและผลิตซ้ำในแต่ละยุคสมัยโดยมีคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนาเป็นแม่แบบ ดังเช่น พระมาลัย ไตรภูมิพระร่วง มหาสุบินชาดก ตำนานจามเทวีวงศ์ ตำนานพื้นเวียง เพลงยาวพยากรณ์สมัยกรุงศรีอยุธยา และคำทำนายตามลายแทงของขบถผีบุญภาคอีสานสมัยรัชกาลที่ 5 นั้น มีความเกี่ยวข้องกันอย่างแยกไม่ออกกับการนำแนวคิดเรื่องมิดัสญูไปใช้ประโยชน์ในทางการเมือง โดยการนำแนวคิดดังกล่าวไปใช้ประโยชน์ทางการเมืองนั้นสามารถแบ่งออกได้เป็นสองช่วงยุคสมัยด้วยกัน คือ สังคมไทยช่วงก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 และสังคมไทยช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 (สอดคล้องกับเรื่องยุคสมัยของแนวทางการอธิบายแนวคิดเรื่องมิดัสญู)

สำหรับการนำแนวคิดเรื่องมิดัสญู ไปใช้ประโยชน์ในทางการเมืองในช่วงแรก ก่อนที่จะมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้น เนื่องจากสภาพเศรษฐกิจ-สังคมในช่วงเวลาดังกล่าวเป็นเศรษฐกิจการเกษตรแบบยังชีพ คนส่วนใหญ่มีลักษณะอนุรักษนิยม ติดอยู่ในกรอบของวัฒนธรรม-ความคิดแบบดั้งเดิม เช่น การมีความเชื่อในเรื่องกรรม การนับถือผีและอำนาจศักดิ์สิทธิ์ เป็นต้น และที่สำคัญรัฐต้องต้องอาศัยที่ดิน และแรงงานเป็นปัจจัยการผลิตหลัก (ยังไม่ค่อยมีเรื่องของทุนเข้ามาเกี่ยวข้อง) ในขณะที่จำนวนประชากรมีไม่มากนัก ดังนั้นการคุมกำลังคนจึงมีความสำคัญเป็นอันดับต้นๆเพราะกำลังคน นอกจากจะเป็นเครื่องชี้วัดสถานะทางเศรษฐกิจ-สังคมแล้ว ยังเกี่ยวข้องไปถึงเรื่องอำนาจและสถานภาพทางการเมืองอีกด้วย³⁹ แนวคิดทางพุทธศาสนาซึ่งปรากฏควบคู่กับสังคม

³⁹ ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2537), หน้า 33-35.

ไทยมาช้านานจึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะกลไกทางอุดมการณ์ในการรักษาความสงบเรียบร้อย และการคุมกำลังคนของรัฐที่อำนาจประโยชน์ให้กับผู้ปกครองสูงสุด อย่างไรก็ตามเนื่องจากแนวคิดเรื่อง มีคสัญญ์เป็นแนวคิดที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างจากความคิดทางการเมืองไทยอื่นๆ กล่าวคือ มีลักษณะกำกวม เปิดช่องให้มีการนิยามและตีความใหม่ได้อยู่เสมอ จึงสิ้นไหลเป็นได้ทั้งแนวคิดในเชิง ยอมรับอำนาจ และแนวคิดในเชิงต่อต้านอำนาจรัฐ ผู้ปกครองหรือสังคม ฉะนั้นจึงปรากฏว่าในช่วง ก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 มีการนำเอาแนวคิดเรื่องมีคสัญญ์ตามแนวทางการ อธิบายแบบที่สอง ซึ่งมีความสอดคล้องกับสภาพสังคมในช่วงนั้น มาใช้อย่างกว้างขวางในเวทีปะทะ ต่อรองทางอำนาจระหว่างชนชั้นนำชายขอบกับชนชั้นนำที่กุมอำนาจใจกลาง และ/หรือท้องถิ่นกับรัฐ บาลกลาง ดังเช่น กรณีของกบฏไพร่ในสมัยอยุธยา⁴⁰ และขบถผู้มีบุญภาคอีสานในสมัยรัชกาลที่ 5⁴¹ ที่เกิดขึ้นหลายครั้งติดต่อกันในช่วงที่มีความปั่นป่วนทางการเมืองอย่างมาก จากทั้งการเมืองภายใน และภายนอก จนทำให้ศูนย์กลางแห่งอำนาจสั่นคลอน ทั้งนี้ก็เพราะลักษณะความเชื่อ การกล่าวถึง กาลเวลาที่เลวร้ายในบางครั้งนั้น เป็นสิ่งที่พบในสังคมในสมัยสุโขทัย อยุธยา และรัตนโกสินทร์ ดังนั้น บรรดาหัวหน้ากบฏ และผู้ปกครองจึงสามารถจะใช้ประโยชน์จากสิ่งเหล่านี้เพื่อบรรยายให้ชาวบ้าน เห็นถึงสภาพอันเลวร้ายที่เกิดขึ้นหรืออาจจะเกิดขึ้นได้อย่างมีประสิทธิภาพ และสามารถจะเรียกร้อง ความสนับสนุนได้โดยไม่มียากนัก เพราะชาวบ้านมีความเชื่อร่วมกันอยู่แล้วในเรื่องดังกล่าว⁴²

ส่วนสังคมไทยช่วงหลังจากการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้นมีลักษณะแตกต่าง ไปจากเดิมอย่างเห็นได้ชัด เศรษฐกิจเริ่มเปลี่ยนจากเศรษฐกิจแบบยังชีพไปสู่เศรษฐกิจแบบตลาดและ ได้รับอิทธิพลจากระบบทุนนิยมมากขึ้น ส่วนทางด้านสังคมนั้นคนส่วนใหญ่ยังคงมีวัฒนธรรม-

⁴⁰ ดูรายละเอียดใน ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “กบฏไพร่สมัยอยุธยากับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอารีย์-พระมาลัย,” วารสารธรรมศาสตร์ 9,1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 53-86.

⁴¹ ดูรายละเอียดใน นางลักษณ ลิมศิริ, “กบฏผู้มีบุญ: ความเป็นอิสระเฉพาะกลุ่มหรือขบวนการจัดตั้งอย่างมีระบบและขั้นตอน,” ใน “ความเชื่อพระศรีอารีย์” และ “กบฏผู้มีบุญ” ในสังคมไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), หน้า 254-269.

⁴² ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, “กบฏไพร่สมัยอยุธยากับแนวความคิดผู้มีบุญ-พระศรีอารีย์-พระมาลัย,” วารสารธรรมศาสตร์ 9,1 (กรกฎาคม-กันยายน 2522): 81.

ความคิดแบบดั้งเดิมเป็นด้านหลัก มีแต่เพียงบรรดาปัญญาชน-ชนชั้นกลาง และพวกเจ้านายจำนวนหนึ่งเท่านั้นที่สมาทานในอารยธรรมตะวันตกอย่างชัดเจน⁴³ ในขณะที่บริบททางการเมืองการปกครองได้เปลี่ยนแปลงไปเป็นการปกครองภายใต้ระบอบประชาธิปไตยที่อาศัยระบบราชการเป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนและกำหนดทิศทางในการพัฒนาประเทศ โดยอ้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองจากประชาชน ดังปรากฏว่าหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 นั้น อำนาจในการบริหารราชการแผ่นดินไม่ได้อยู่ในมือประชาชน แต่กลับตกอยู่ภายใต้การควบคุมของกลุ่มข้าราชการเสียเป็นส่วนใหญ่ โดยเฉพาะกลุ่มข้าราชการทหารที่มีแนวคิดแบบเผด็จการอำนาจนิยม ชาตินิยม และพ่อขุนอุปถัมภ์เป็นแกนหลัก⁴⁴ ในขณะที่กลุ่มข้าราชการพลเรือน-ปัญญาชนหัวก้าวหน้าที่มีแนวคิดแบบสังคมนิยมประชาธิปไตย และมีส่วนอย่างสำคัญในการเปลี่ยนแปลงการปกครองใน พ.ศ.2475 กลับมีบทบาทในการบริหารประเทศในช่วงระยะเวลาสั้นๆ เท่านั้น หลังจากนั้นก็ถูกกลุ่มเผด็จการทหารใช้กำลังขับออกจากอำนาจใจกลางทั้งนี้ก็เพราะความขัดแย้งทางอุดมการณ์-ความคิดที่ใช้เป็นแนวทางในการบริหารประเทศ และผลประโยชน์เป็นสำคัญ⁴⁵ อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งดังกล่าวไม่ได้ยุติลงเพียงเท่านี้ เมื่อกลุ่มข้าราชการพลเรือน-ปัญญาชนหัวก้าวหน้าดำเนินความพยายามในการต่อต้านรัฐบาลทหาร ทั้งในรูปของการก่อการกบฏร่วมกับทหารเรือ ดังเช่นกรณีของกบฏวังหลวง⁴⁶ และในรูปของข้อเขียนต่างๆ ที่โจมตีนโยบายการบริหารประเทศของรัฐบาลทหาร ดังเช่นกรณีของข้อเขียนต่างๆ ที่ปรากฏในช่วงเกิดเหตุการณ์กบฏสันติภาพ⁴⁷ เป็นต้น

ดูเหมือนว่าการปะทะต่อรองทางอำนาจระหว่างฝ่ายเผด็จการทหาร และฝ่ายสังคมนิยมประชาธิปไตยที่เกิดขึ้นนี้จะวางอยู่บนกติกาของระบอบประชาธิปไตยที่ว่าความชอบธรรมมีที่มาจาก

⁴³ สมบัติ จันทรวงศ์ และชัยอนันต์ สมุททนิต, ความคิดทางการเมืองและสังคมไทย, หน้า 22.

⁴⁴ ลิขิต ธีรเวคิน, วิวัฒนาการการเมืองการปกครองไทย, หน้า 128-168.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 128-137, 149-152.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 136.

⁴⁷ ดูรายละเอียดใน วิวัฒน์ คติธรรมนิตย์, กบฏสันติภาพ (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ, 2539), หน้า 1-336.

มติมหาชน ดังนั้นจึงพบว่าทั้งสองฝ่ายต่างก็พยายามแสวงหาความร่วมมือจากประชาชนด้วยการอาศัยแนวทางพุทธศาสนาซึ่งเป็นที่คุ้นเคยของประชาชนเป็นเครื่องมือในการผลักดันข้อเสนอ/นโยบาย และสร้างความชอบธรรมในการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองของตน แนวคิดเรื่องมิตส์ัญญีเป็นแนวคิดทางพุทธศาสนาอันหนึ่งที่ถูกหยิบยกมาใช้กันในครั้งนั้น (ทั้งนี้ก็น่าจะเป็นเพราะการเป็นแนวคิดที่อำนวยความสะดวกให้กับผู้ปกครองสูงสุด ในขณะที่เดียวกันก็อาจเป็นอันตรายได้ด้วย ในกรณีที่มีผู้อ้างสิทธิความชอบธรรมในแนวเดียวกัน) โดยอยู่เบื้องหลังการผลักดันข้อเสนอ/นโยบาย และการดำเนินกิจกรรมทางการเมืองการปกครองทั้งในส่วนของรัฐบาลเผด็จการทหาร และฝ่ายสังคมนิยมประชาธิปไตย ในฝ่ายรัฐบาลเผด็จการทหารนั้นมักจะหยิบยกแนวคิดเรื่องมิตส์ัญญีมาใช้เป็นข้ออ้างเพื่อสร้างความชอบธรรมในการทำปฏิวัติรัฐประหาร การใช้กำลังปราบปรามฝ่ายตรงข้าม และการบังคับใช้กฎหมายรวมทั้งระเบียบปฏิบัติต่างๆ เช่น ประกาศคณะปฏิวัติ พระราชบัญญัติป้องกันการกระทำอันเป็นคอมมิวนิสต์ พระราชกำหนดคุ้มครองความสงบสุขเพื่อให้การดำเนินไปตามรัฐธรรมนูญ การประกาศกฎอัยการศึก การประกาศสถานการณ์ฉุกเฉิน พระราชบัญญัติว่าด้วยการบริหารราชการในสถานการณ์ฉุกเฉิน และมาตรา 17 แห่งธรรมนูญการปกครองราชอาณาจักร พ.ศ.2502 เป็นต้น⁴⁸ ส่วนทางฝ่ายสังคมนิยมประชาธิปไตยนั้นมักจะออกมาในรูปของงานเขียนต่างๆ ที่มุ่งโจมตีรัฐบาลเผด็จการทหารและกระตุ้นให้ประชาชนมีความตื่นตัวทางการเมือง ดังเช่นงานเขียนเรื่อง "ความเป็นอนิจจังของสังคม" ของปรีดี พนมยงค์⁴⁹

ในปัจจุบันถึงแม้ว่าแนวคิดเรื่องมิตส์ัญญีจะลดบทบาท และความสำคัญลงไปมาก ทั้งนี้อาจเป็นเพราะสภาพเศรษฐกิจ-สังคมที่เปลี่ยนแปลงไปจากเดิมไปอย่างมาก คือ จากการเป็นสังคมการเกษตรแบบยังชีพมาเป็นมาเป็นสังคมเกษตรอุตสาหกรรมภายใต้ร่วมเงาของระบบทุนนิยม-อารยธรรมตะวันตก ซึ่งมีผลทำให้แนวคิดนี้ถูกสันคลอนไปเช่นเดียวกับความเชื่อดั้งเดิมอื่นของสังคมไทยด้วย แต่เราก็คงยังพบข้ออ้างเรื่องมิตส์ัญญีปรากฏอยู่เสมอทางหน้าหนังสือพิมพ์ ตลอดจนบทความและ

⁴⁸ ไพโรจน์ ชัยนาม, รัฐธรรมนูญ บทกฎหมายและเอกสารสำคัญในทางการเมืองของประเทศไทย (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2519), หน้า 684-699, 638-640, 540, 530, 702.

⁴⁹ ปรีดี พนมยงค์, ความเป็นอนิจจังของสังคม, หน้า 12-17, 22-25.

หนังสือเชิงวิชาการต่างๆ เมื่อมีวิกฤติการณ์และกระแสการเรียกร้องครั้งสำคัญๆ ดังเช่น ข้อเขียนต่างๆ ที่เกิดขึ้นท่ามกลางกระแสปฏิรูปการเมือง ซึ่งได้แก่ งานเขียนของประเวศ วะสี⁵⁰ , วิชัย ตันศิริ⁵¹ , กมล สมวิเชียร⁵² และธีรยุทธ บุญมี⁵³ เป็นต้น ที่มีส่วนอย่างสำคัญในการผลักดันให้เกิดการปฏิรูปการเมืองไทยจนสำเร็จลุล่วงภายหลังเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ จึงพอกล่าวได้ว่าการใช้แนวคิดเรื่องมิดัสสัญญาในทางการเมืองไทยนั้น มีมาตลอดแทบทุกยุคทุกสมัย และดูเหมือนจะมีน้ำหนักน่าเชื่อถือมากพอที่จะเรียกร้องการสนับสนุนจากมวลชนแทบจะในทันทีทันใดในกรณีที่ชาวบ้าน/ประชาชนได้รับความเดือดร้อนลำบากอย่างแสนสาหัส การที่รัฐบาลกลางพยายามเข้าไปแทรกแซง/ปรับเปลี่ยนวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้าน/ประชาชน และ/หรือในกรณีที่อำนาจใจกลางอ่อนยวบลง ดังนั้นในบริบทของสังคมการเมืองไทยสมัยใหม่จึงไม่อาจมองข้ามความสำคัญของแนวคิดที่ดำรงอยู่ควบคู่กับสังคมไทยและใช้ได้ผลดียิ่งกับคนไทยมาช้านานนี้ได้ อย่างไรก็ตามในทำนองนี้ก็มีข้อน่าสังเกตอยู่ประการหนึ่ง คือ ในปัจจุบันได้มีการเปลี่ยนตัว/กลุ่มผู้ใช้ประโยชน์จากแนวคิดเรื่องมิดัสสัญญาจากเดิมมาเป็นสื่อมวลชนและนักวิชาการอิสระเป็นสำคัญ

จากที่กล่าวมาทั้งหมดข้างต้นจะเห็นได้ได้ว่า แนวคิดเรื่องมิดัสสัญญาเป็นแนวคิดทางการเมืองที่ทรงอิทธิพลต่อสังคมไทยไม่น้อยเลยทีเดียว การมองข้ามความสำคัญดังกล่าว อาจนำไปสู่การเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม-การเมืองไทยอย่างไม่ถ่องแท้ ฉะนั้นในการศึกษาวิเคราะห์การเมืองไทยอย่างจริงจัง จึงมีความจำเป็นต้องศึกษาแนวคิดทางการเมืองอันนี้ควบคู่กันไปด้วย ทั้งนี้เพื่อความครอบคลุมรอบด้าน ไม่ทำให้ภาพของการเมืองไทยต้องขาดหายไป

⁵⁰ ประเวศ วะสี, การปฏิรูปการเมือง ทางออกของประเทศไทย (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์หมอชาวบ้าน, (ม.ป.ป.)), หน้า คำนำ, 1-11.

⁵¹ วิชัย ตันศิริ, การปฏิรูปการเมืองไทย: มุมมองของการศึกษาเปรียบเทียบ (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539), หน้า 82, 85-89.

⁵² กมล สมวิเชียร, ปฏิรูปการเมือง เลื่อนนายกรัฐมนตรีโดยตรง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เคล็ดไทย, 2540), หน้า 1-3.

⁵³ ธีรยุทธ บุญมี, ปรัชญาแห่งการปฏิรูปการเมือง (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิไลยา, 2540), หน้า 17-32.

อย่างไรก็ตามเนื่องด้วยข้อจำกัดด้านเงินเวลา และความรู้ความสามารถ จึงมุ่งศึกษาเฉพาะตัวบทที่เป็นคัมภีร์สำคัญทางพุทธศาสนา ซึ่งเป็นผลผลิตของชนชั้นนำในสังคม แต่ก็มีได้ละเอียดที่จะตรวจสอบถึงความสม่ำเสมอ คงเส้นคงวาของแนวคิดเรื่องมิลลัสัญญา โดยการศึกษาเปรียบเทียบตัวบทที่เกี่ยวข้องกับมิลลัสัญญาจากคัมภีร์สำคัญทางพระพุทธศาสนา 4 คัมภีร์เป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา ซึ่งสามารถเรียงลำดับตามช่วงเวลาได้ดังนี้

1. จักกวัตติสูตร ซึ่งเป็นพระสูตรบทหนึ่งในพระสูตรตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎิกวรรค ภายในมีเนื้อหาว่าด้วยเรื่องข้อปฏิบัติอันควรสำหรับผู้ปกครอง และพุทธทำนายเกี่ยวกับหายนะภัยของมนุษยชาติในอนาคต ที่ตัวบทเรียกว่า "มิลลัสัญญา"

2. คัมภีร์โลกบัญญัติ แต่งขึ้นโดยพระสังฆธรรมโฆษเถระ พระเถระชาวพม่า ในราวพุทธศตวรรษที่ 11-16 เป็นปกรณ์เกี่ยวกับภูมิศาสตร์ และประวัติศาสตร์ของโลก จัดอยู่ในหมวดโลกศาสตร์ มีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องมิลลัสัญญาปรากฏอยู่ในส่วนของจุลสังวัฏฏกัณฑ์ที่ 11 ซึ่งเป็นกัณฑ์ที่ว่าด้วยความเสื่อมและความเจริญของกัป

3. คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ แต่งขึ้นในราวพุทธศตวรรษที่ 19-20 โดยพระภิกษุชาวล้านน่าน ภายในมีเนื้อหาที่เริ่มต้นด้วย เรื่องราวของความเสื่อมแห่งพุทธศาสนา และโลกมนุษย์เมื่อพุทธศาสนามีอายุครบ 5,000 ปี จนไปจบลงที่เรื่องอนาคตพุทธะ 10 พระองค์

4. คัมภีร์สังคิตยวงศ์ แต่งขึ้นโดยสมเด็จพระพนรัตน์ วัดพระเชตุพนในรัชกาลที่ 1 ราวปี พ.ศ. 2332 เป็นปกรณ์ว่าด้วยการทำสังคายนาพระไตรปิฎก ตั้งแต่พุทธปรินิพพาน มาจนถึงได้ทำในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ปรากฏมีเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับแนวคิดเรื่องมิลลัสัญญาอย่างชัดเจนในบริบท 7 ซึ่งว่าด้วยทศราชวงศ์กรุงศรีอยุธยา และพระนครถึงความพินาศใหญ่

ทั้งนี้ก็เพื่อต้องการชี้ให้เห็นถึงพัฒนาการของความหมายของมิลลัสัญญาในคัมภีร์ทั้ง 4 เล่มในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้น ในขณะที่เดียวกันก็ดูความสัมพันธ์ และความเชื่อมโยงของแก่นที่มีร่วมกันของมิลลัสัญญาในคัมภีร์ทั้ง 4 ด้วย

จากการศึกษาพัฒนาการของความหมายของมิดส์ญญี่ และแก่นที่มีร่วมกันของมิดส์ญญี่ใน คัมภีร์ทั้ง 4 เล่มในฐานะที่เป็นจุดเริ่มต้นนั้น ก็จะนำมาซึ่งคำอธิบายของการใช้ประโยชน์ทางการเมือง ของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญี่ และนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับความหมายของการเมืองในบริบทที่มีการใช้ แนวคิดเรื่องมิดส์ญญี่

วัตถุประสงค์ในการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ ความเปลี่ยนแปลงของความหมายของ มิดส์ญญี่ และแก่นที่มีร่วมกันของมิดส์ญญี่ในจักกวัตตสูตร คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นของการศึกษาแนวคิดเรื่องมิดส์ญญี่ อันจะนำมาซึ่งคำ อธิบายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทางการเมืองของแนวคิดเรื่องมิดส์ญญี่ และนำไปสู่ข้อสรุปเกี่ยวกับ ความหมายของการเมืองในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิดส์ญญี่

แต่ไม่ได้มีความมุ่งหมายที่จะตอบคำถามว่า แนวคิดเรื่องมิดส์ญญี่นั้นเกิดขึ้นครั้งแรกเมื่อใด เชื่อมคลายลงเมื่อใด และอย่างไร

ขอบเขต วิธีการศึกษา และประชากรศึกษา

เนื่องจากวิทยานิพนธ์นี้ มีจุดประสงค์เพื่อศึกษาพัฒนาการ ความเปลี่ยนแปลงของความ หมาย และแก่นที่มีร่วมกันของมิดส์ญญี่ในคัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนา ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้น ฉะนั้นจึงรวบรวมข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับเรื่องมิดส์ญญี่จากประชากรในการศึกษา นั่นคือ จักกวัตตสูตร คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์ และเอกสารอื่นๆที่เกี่ยวข้อง นำมา ผ่านกระบวนการวิจัยเอกสาร(documentary research) โดยเน้นไปที่การตีความข้อมูลด้วยวิธีการ วิเคราะห์ตัวบทอย่างละเอียด(close textual analysis) แล้ววิเคราะห์เปรียบเทียบสิ่งที่ได้จากการตี ความตัวบทที่เกี่ยวข้องตามจุดประสงค์ในการศึกษา

ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

ผลจากการศึกษาน่าจะทำให้เรามองเห็นภาพของพัฒนาการของความหมาย และแก่นที่มีร่วมกันของมิลล์สัญญาในจักรกวัตตติสูตร คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์ ในฐานะเป็นจุดเริ่มต้นในการศึกษา อันจะนำมาซึ่งคำอธิบายเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์ทางการเมืองของแนวคิดเรื่องมิลล์สัญญา และข้อสรุปเกี่ยวกับความหมายของการเมืองในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิลล์สัญญา รวมทั้งเปิดโอกาสให้ผู้วิจัยได้ทำความรู้จักกับตนเองในแง่มุมที่แตกต่างไปจากเดิม เพิ่มพูนความเข้าใจตนเอง จนกระทั่งเริ่มจะเข้าใจตนเอง โดยผ่านการสะท้อนกลับอย่างเป็นรูปธรรมจากการฝึกฝนตนเองในกระบวนการตีความตัวเอง ทั้งนี้ก็เพราะการตีความนั้นเป็นกระบวนการที่มีลักษณะเปิด และประกอบไปด้วยกระบวนการตีความตัวเองของผู้อ่าน(Self-Interpretation)ด้วย

นอกจากนั้น ยังเป็นแนวทางพื้นฐานในการศึกษาวิเคราะห์เรื่องมิลล์สัญญาในประเด็นอื่นๆ ต่อไป เช่น การศึกษาถึงอิทธิพลของแนวคิดเรื่องมิลล์สัญญาที่มีต่อการเมืองไทยในบริบทของสังคมไทยสมัยใหม่ หรือศึกษาแนวคิดเรื่องมิลล์สัญญา โดยพิจารณาจากปรากฏการณ์ทางสังคม-การเมืองไทยในบริบทที่มีการใช้แนวคิดเรื่องมิลล์สัญญา เป็นต้น

การนิยามศัพท์

มิลล์สัญญา หมายถึง แนวคิดที่ว่าด้วยความเสื่อมถอยของมนุษย์ และสังคมอันมีสาเหตุมาจากการประพฤติผิดทำนองคลองธรรมของตัวมนุษย์เองโดยมักจะมีลักษณะของการแสดงออกด้วยการฆ่าหมู่ซึ่งกันและกันโดยไม่เห็นแก่ความเป็นมนุษย์ภายใต้สภาวะอนาธิปไตยอย่างสมบูรณ์แบบ

คัมภีร์โบราณทางพุทธศาสนา หมายถึง คัมภีร์ของศาสนาพุทธที่มีการรจนาขึ้นเป็นลายลักษณ์อักษรภายหลังพุทธปรินิพพาน ซึ่งในที่นี้กินความเพียงสี่เล่มเท่านั้น คือ จักกวัตตติสูตรในพระไตรปิฎก คัมภีร์โลกบัญญัติ คัมภีร์พระอนาคตวงศ์ และคัมภีร์สังคีตยวงศ์